

NOSALTRES TAMBÉ

Una proposta de recuperació del Ball pla de Sant Magí de la Brufaganya

Laia Carreras

*Avui s'escau l'aplec a l'ermitatge:
endiumentjats hi van en romiatge
pagesos i artigaires, pastors i cavallers,
i a sant Martí quiscun un do demana,
un do que els concedeix de bona gana,
als camps bones anyades, infants a ses mullers.*

*Les nines i donzells no preguen gaire,
que els tempta, umplint de melodies l'aire,
la verda cornamusa que s'infla sota un pi;
lo flobiol espignador refila
i al floret de donzelles que desfila
marcant va la cadència lo colp del tamborí.*
Fragment de *Canigó*,
JACINT VERDAGUER

Nosaltres també. Nosaltres també ho volíem. Cada estiu ho repetíem a la plaça, tot fent un beure en plena Festa Major, escoltant les sardanes. És l'únic cop a l'any que ens reunim tots des que érem menuts, i és l'únic cop a l'any que la conversa es repeteix. La plaça és plena de gom a gom, on no cap ni una agulla més a les terrasses dels bars i on, per fer-se un lloc per puntejar una sardana, tot són penes i treballs. Les sardanes ens agraden, molt o poc, sí, però... però ¿per què al nostre poble no teníem uns balls distintius, propis i «únics», unes melodies en les quals ens poguéssim aferrar i dir «sí, jo sóc de Santa Coloma de Queralt» —i que la gent digués: «Ah, sí?!, l'any passat vaig venir a la Festa Major i...»— com passa a Berga amb la Patum, a Vilafranca amb Sant Fèlix, a Valls amb la Candela, a València amb les Falles, a Castelló amb la Magdalena o a Sa Pobla i Manacor amb Sant Antoni i a Ciutadella amb Sant Joan (només per exemple)? ¿Per què al nostre poble la Festa Major és un poti-poti de músiques escampades arreu en el pas dels gegants i els capgrossos, les sardanes més o menys conegudes de la cobla de torn i el xumba-xumba nocturn de la discomòbil (perquè això del ball d'envelat ja quasi és història...)? Nosaltres també ho volíem: volíem unes músiques «pròpies» per poder

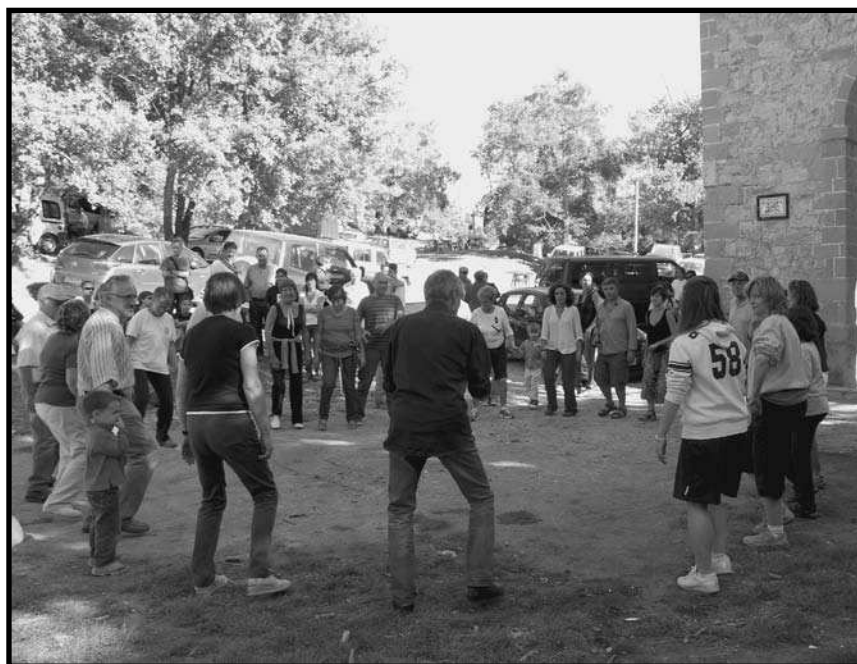
compartir (amb tota l'emoció i disbauxa pertinent) un sentiment identitari respecte a un lloc, diferenciador de la resta d'indrets i alhora característic del nostre, el que ens ha vist néixer i créixer. Com a humans —i a diferència de moltes de les espècies animals— necessitem sentir-nos part d'un grup, d'una xarxa social que ens inclou i ens en fa sentir membres —i alhora diferents de la resta—. I les festes, en aquest sentit, no són altra cosa que la plasmació de pertinença a un indret i una història. Això és el que volíem. Nosaltres també.

AIXÍ DONCS...

Fa un parell d'anys, inesperadament, em va arribar a les mans un llibre: *Balls i danses, 5 (Alt Camp i Conca de Barberà)*, de Josep Bargalló. Només per curiositat i sense cap tipus d'es-

perança (entre d'altres raons, això de «Conca de Barberà», a Santa Coloma de Queralt, ens fa un cert oi), el vaig fullejar. Per sorpresa meua, enmig d'alguna explicació i alguna o altra partitura, em vaig trobar amb un ball pla: «Ball pla de Sant Magí». Sant Magí de la Brufaganya, afegia en petit. Sant Magí de la Brufaganya és un santuari de la Baixa Segarra (comarca compresa entre la Conca de Barberà, l'Anoia i la Segarra, no reconeguda administrativament) molt concorregut per vilatans de la contornada, però fins i tot per penedesencs, tarragonins, cerverins, igualadins que encara avui dia cada any per Sant Magí, en ple agost, van a buscar-hi aigua beneïda a les fonts. La gent de la contornada sol fer l'Aplec el tercer diumenge de setembre, i m'atreviria a dir que tots els que hem crescut en aquell entorn hem viscut l'Aplec com un esdeveniment esperat tot l'any. Des

JAUME RIUS

Imatge del taller previ a la ballada de la tarda, davant les fonts, a l'Aplec de Sant Magí, amb el mestratge de Joan Serra (d'esquena amb camisa negra).

*Ballada a la tarda,
davant les fonts
del santuari
de Sant Magí de la
Brufaganya, per
l'Aplec del tercer
diumenge de setem-
bre (2010), amb una
gran participació dels
assistents. Els músics
eren els Borregaires
d'Esplanes.*

de ben menuts hi anàvem caminant la tarda abans, dormíem allí i l'endemà corríem, ballàvem i menjàvem (i ep!, fumàvem vidalba...) fins que el cor ens deia prou.

FIL A L'AGULLA

Aquesta va ser, doncs, la gota que va fer vessar el got. La setmana següent vaig posar fil a l'agulla a una aventura que feia temps que em rondava pel cap: vaig començar una recerca sobre balls i músiques de la Baixa Segarra. Des de balls de plaça (balls de gegants, de nans, etc.) fins a músiques de processons i ofertoris. Pensava que no podia ser que a Santa Coloma i tota la Baixa Segarra no hi hagués músiques que poguéssim considerar pròpies i no «importades». Vaig començar la investigació en diversos arxius i en el treball de camp. Des dels arxius inclosos en el Centre de Promoció de la Cultura Tradicional i Popular de la Generalitat de Catalunya fins a passejos pels pobles i poblets de la Baixa Segarra per xerrar i conversar tranquil·lament amb la gent que més sap d'aquesta terra: la gent gran. També vaig contactar amb etnomusicòlegs, músics, balladors i investigadors per contrastar informació sobre algunes de les troballes (Jaume Ayats, Ramon Vilar, Xavier Bayer, Joan Cuscó).

Les portes es començaven a obrir desmesuradament i, tal com em va dir el mateix Ayats en la

primera conversa que vam tenir, «qui busca, troba; potser no troba el que busca, però troba». I així va ser. Vaig trobar cançons, observacions sobre la vida de l'època, informació sobre festes que desconeixia, balls diversos d'arreu del país..., però també alguns balls concrets i músiques de la Baixa Segarra (caldrà escrutar-ho amb calma, però sembla que ara ja podem parlar del Ball pla de Sant Magí, el Ball de Bastons, el Ball de Cercolets, el Ballet de Déu i el Toc del pregoner de Santa Coloma, tenim informació sobre la mula guita també de Santa Coloma, el Ball de Sant Jaume de Santa Perpètua de Gaià, el Ball de Majorals de Passanant, a més de referències d'un antic ball de gegants també de Santa Coloma). En molts pobles limítrofs de la Baixa Segarra també vaig documentar melodies diverses. Està clar, però, que la recerca tot just s'ha iniciat.

CONCRECIÓ? INTENTEM-HO!

Com que encara tenia entre cella i cella el Ball pla de Sant Magí i, a més, volia acotar una mica la recerca, vaig centrar-me en aquest ball.

Intentaré resumir-ne les dades: el ball pla de Sant Magí és un ball que s'ha documentat a diversos pobles del Penedès (Vilafranca del Penedès, Cabrera del Penedès, Lavern i la Parròquia del Castell de Subirats) i força més lluny Joan

Amades recull un ball dels Sants Innocents a Sant Llorenç de la Muga, a l'Alt Empordà, i quan en detalla la melodia resulta que coincideix amb la del ball pla de Sant Magí. A Vilafranca sembla que el ball pla es va ballar fins a la primera meitat del segle XIX. Es va recuperar el 1973 a la capital del Penedès i des de llavors el podem veure ballar cada any per Sant Fèlix.

Joan Cuscó (músic i estudiós de Vilafranca), però, ens explica (*El ball pla*, 1989) que sembla que els vilafranquins se'l van «apropriar» perquè les seves visites a Sant Magí eren sovintejades, sobretot per anar a demanar aigua al sant. M'ho van confirmar alguns músics vilafranquins, així com gent que es mou a l'entorn de les festes de Sant Fèlix i de la música tradicional. Sembla, doncs, tot i no tenir-ne la certesa absoluta, que hem de localitzar el ball en la festa de Sant Magí de la Brufaganya.

RECUPERACIÓ? INTENTEM-HO!

A partir d'aquí, les meves ganes de «recuperar» el ball *in situ* —per l'Aplec de setembre— em feien plantejar diverses qüestions, i com més en plantejava, més en naixien: havia de recuperar la coreografia actual de Sant Fèlix (a Vilafranca)?, o ens n'haviem d'inventar una de nova? I, en cas de fer-ho, amb quins criteris? Havia de ser un ball obert?,

tancat?, amb vestuari?, sense?, i quin, en cas d'optar per vestimenta concreta? Havíem de consultar amb professionals del tema, o ho podíem fer per «intuïció pròpia»? I encara: quina formació de músics havia de tocar el ball?, una cobla de tres quartans?, o només flabiol i tamborí?, o potser la cobla de sardanes que solia venir cada any? Finalment, després de moltes valoracions i amb l'ajuda d'un parell de músics professionals i un coreògraf que han treballat en moltes recuperacions de festes i balls, i tenint molt present que el meu criteri era només un dels molts possibles, vam decidir, d'acord amb l'organització de l'Aplec, que aquell any (el setembre passat) recuperaríem el ball, i ho fariem de la manera següent:

1. El coreògraf, Joan Serra (que coneix en profunditat els balls catalans), ens faria una proposta, partint dels trets genèrics del ball pla i amb un parell o tres de possibilitats perquè fos la mateixa gent qui decidís amb quina se sentia més a gust. Per tant, vam creure convenient partir d'una coreografia nova, com també es va fer a Vilafranca el 1973. Joan Serra ens va transmetre des del primer moment i per damunt de tot la importància de l'aire del ball, les cadències i el «tarannà» més que no pas uns passos concrets. Ens plantejava de fer una primera part de passeig i una segona de variació, tal com sol ballar-se el ball pla. En les variacions podíem, si volíem, introduir-hi elements diversos. També ens va plantejar la idea d'introduir l'element del càntir, ja que el ball era propi de Sant Magí, un santuari conegut per les seves fonts d'aigua beneïda.
2. El ball seria obert (per tant, sense vestimentes que delimitessin qui era ballador i qui no; tothom podria ballar-hi), perquè així és com s'havia entès sempre el ball pla —com actualment la sardana, per exemple, i no com solen fer els balladors d'esbarts actuals, que tendeixen a donar un tractament tancat i acotat a un escenari i un vestuari concret—.
3. Conformaria la formació de músics un sol músic amb flabiol i tamborí per al ball del matí a la sortida d'ofici, i una cobla de

Moment final del Ball pla de Sant Magí, a la ballada del migdia, just quan s'aixeca la més menuda de les balladores, amb el càntir ple d'aigua a les mans.

ministrers per a la ballada de la tarda, formada en aquest cas per flabiol i tamborí, sac de gemecs, tarota, fagot, violí, fiscorn i trompeta —la que sol amenitzar l'Aplec després de dinar—.

Perquè la cosa anés rodada, vam fer una primera convocatòria a tots els voluntaris que s'animessin a aprendre el ball prèviament (així ens asseguràvem que a la primera ballada hi hauria balladors). Érem, justet, cinc parelles, entre les quals només hi havia dos homes. La resta érem dones i la mitjana d'edat se situava entre els cinquanta i els seixanta anys. Alguna filla menuda d'aquestes dones es va animar a la convocatòria, tot i que em temo que ho va fer més per voluntat de les mares que per iniciativa pròpia. S'ha de dir, però, que hi van donar un toc de color i energia especial, i que això ens va permetre poder jugar amb l'element del càntir que havíem incorporat, ja que vam decidir que acabaríem el ball alçant entre tots la més menuda de les balladores, i ella, amb el càntir a la mà, arruixaria tots els assistents. Cal destacar, també, que la meitat dels assistents al primer assaig eren exesbartites que frisaven per tornar a puntejar alguna dansa (la que fos!) ja que des de la desaparició de l'Esbart colomí molts es van quedar sense les seves hores de dansa setmanals al poble; l'altra meitat eren alguns encuriosits i amants de qual-sevol aspecte relacionat amb la Baixa Segarra.

El primer pas —un bri costós— va ser el de fer entendre als balladors

que el ball havia de ser absolutament obert a la participació, és a dir, ni barretines, ni faldilles, ni una cinta al braç. Altrament, a la segona ballada la gent no s'hi afegiria, i el nostre objectiu era precisament que la gent es fes seu el ball i que el ball pla acabés sent de la mateixa gent.

EL DIA DE L'APLEC, 'IN SITU'

Amb la música de Joan Moliner al flabiol i tamborí, el ball va sonar per primera vegada després de gairebé un segle, a les portes de l'ermita de Sant Magí de la Bru-faganya, a la sortida d'ofici. Els balladors van acabar la dansa amb un bon càntir ple d'aigua enlairat als braços de la més menuda, que va arruixar tots els assistents. Tot un èxit, i la gent, emocionada. Després de dinar, els Borregaires d'Esplanes van tornar a fer sonar el ball pla de Sant Magí, en aquesta ocasió amb un «taller» previ (fet amb l'ajuda de Joan Serra) perquè tothom pogués aprendre la dansa. El ball, que es caracteritza per la seva simplicitat i alhora vivesa, va reunir vora un centenar de balladors.

Podríem dir que la ballada, sense cap mena de dubte, va ser tot un èxit, la gent va entendre que realment havia de ser un ball obert a la participació, amb possibilitats de variacions quan els balladors ho desitgessin. Va tenir tan bona rebuda, de fet, que espontàniament es va demanar (i dur a terme) una segona

ballada, allí mateix, cinc minuts després. Els pocs que s'ho miraven de fora van entrar al ball, com si ho haguessin fet tota la vida. Aquell dia la «nostra» melodia (ara ja podíem dir que era «nostra» perquè la hi havíem fet) va tornar a ser ben viva.

TRES MESOS DESPRÉS, EL GIR IMPREVIST

Al cap d'un parell de mesos, cap al novembre, em van trucar una parella dels balladors que havien vingut als assajos i a l'Aplec per expressar-me que estaven encara tan entusiasmats amb el ball pla de Sant Magí que el volien incorporar als *Pastorets*. A mi em va fer una il·lusió superba, i em vaig animar a donar-los un cop de mà. En un inici volien ballar-lo amb un CD enregistrat que havíem preparat per assajar la ballada a l'Aplec, però finalment els vaig convèncer que la vitalitat i interès d'un ball rau, en gran part, en els músics que el fan sonar. Vam preparar, doncs, uns arranjaments i vam convèncer alguns alumnes de l'Escola de Música del poble perquè el toquessin, aquesta vegada amb violins i flautes travesseres. El temps se'ns tirava al damunt, però, i els assajos eren minsos. Per anar avançant, assajaven els músics per una banda i els balladors per l'altra, esperant el dia de l'assaig final per posar la ballada en comú. Aquest dia de l'assaig final, però, no va arribar...

i es va fer directament a la posada en escena dels *Pastorets*. Jo no hi vaig poder ser, i un parell de dies després en vaig poder veure l'enregistrament i unes fotografies. El gir havia estat absolut. No només els músics anaven per una banda i els balladors per l'altra (cosa previsible i alertada prèviament, però en tot cas solucionable per a futures ocasions), sinó que els balladors (quatre parelles) anaven empolainats de dalt a baix amb el vestuari tòpic de la barretina i la brusa de llauradors els homes, i els mocadors i faldilles llargues les dones. D'altra banda hi havien afegit petits detalls coreogràfics propis d'una dansa cortesana com, val a dir, solen fer alguns esbarts dansaires.

LA CIRERETA

Com que el resultat de la ballada va ser desquadrat, i els balladors es van quedar una mica destremats, van decidir tornar-lo a ballar, aquest cop per Reis, a la Residència d'Avis del poble. Així es treien l'espina clavada i el rau-rau que no els deixava tranquils. I de passada, farien un regal als avis. Aquest cop sí, però, i sense discussió possible, el ballarien amb l'enregistrament preparat. Res de músics. A mi em van avisar per si ho volia anar a veure, i els vaig agafar la paraula. Tot just abans de començar (mentre es posaven les bruses i els mocadors a lloc, i la bar-

retina ben recta), un d'ells se'm va acostar i em va dir: «Tu no t'espantis, eh?, que per presentar el ball diré quatre paraules i una mica d'història». «I ara. Endavant! El ball és tot vostre, és del poble!»

Les paraules de presentació foren les següents:

Diu la tradició que els pastors de la vall de Sant Magí de la Brufaganya, una vegada a l'any, coincidint amb les festes del sant de la contrada, dansaven un ball, que tenia uns orígens que es perdien en el temps.

El ball, ballat per parelles, i seguint la música que tocaven a vegades amb violins i flabiols, era una manera de donar gràcies a la natura per l'any passat i així iniciar de nou el cicle de la Vida.

Si us hi fixeu bé, l'evolució dels dansaires coincideix amb els cicles de la lluna, a l'entorn d'un càntir ple d'aigua beneïda de Sant Magí, així doncs sempre gira vers la dreta, com fa la terra, i fins a quatre vegades coincidint amb les fases de la lluna, els dansaires repeteixen una figura molt senzilla, saludant a la parella i canviant de dia a nit. A la fi, en un girar sense fi, els cicles de la natura s'alternen i roden sense parar, fins a quatre vegades (les estacions), i per fi els dansaires agafen el més jove de la colla qui amb el càntir ple d'aigua arruïxa els assistents, per tal de beneir-los i donar-los una bona anyada vinent.

JAUME RIUS

Moment final del ball pla, durant el Rebatut, on tots balladors s'apleguen i junts (ja no en parelles) fan una serp al ritme de la melodia.

A mesura que sentia aquestes paraules em venia al cap tota una pluja de conceptes, com ara: tradició/història, ball/dansa, vida/mort, lluna/sol, nit/dia, estacions, anyada, pagesia, natura, origen, atavisme... Ens movíem entre conceptes tòpics i reals, i em vaig començar a qüestionar on es trobava la frontera entre els uns i els altres. Qui era «el poble»? Què entenien ells per a «poble» i què hi entenia jo? Què conformava el nostre imaginari col·lectiu? El que per a ells era real, era per a mi un tòpic (i, potser, a la inversa)? Alguna cosa no em quadrava...

El presentador havia estat president de l'antiga colla sardanista colomina i estava més cofoi que un nen amb sabates noves. Malgrat la meva enorme sorpresa i perplexitat, he de reconèixer que, tot i que segurament d'una altra manera, jo també em sentia partícip d'aquell sentiment. Quan es va acabar el ball (que aquest cop sí, anava ben quadrat amb la música «gràcies» a l'enregistrament), em digueren: «Laia, aquesta història de la lluna tu no ens l'havies explicat!». Jo, evidentment, de les fases de la lluna i el cicle de la vida no en sabia res. Ell mateix, però, se'm va avançar i va respondre tot content: «No, és que això m'ho he inventat!». Allí vaig fer un petit respir, però vaig continuar qüestionant-me per què es podien «inventar» unes explicacions i no alertar-ne els oients. Potser perquè estàvem parlant de «tradició» i es feia més atractiva amb aquest simbolisme? Perquè és més fàcil i plaent imaginar un passat carregat de conceptes al·legòrics i emblemàtics (però tòpics i irrealment per a mi)?

Al cap d'una setmana m'enviaven l'escrit perquè el volien publicar a la revista local –cosa que no van acabar fent perquè els vaig demanar que, si ho feien, informessin als lectors que l'explicació era d'entera invenció–.

AIXÍ DONCS... NOSALTRES TAMBÉ?

Així doncs: per uns moments i sense cap mena de dubte vam viure el «nosaltres també». Tots els que érem a l'Aplec hi podem posar la mà al foc. Una cinquantena de balladors es van afegir al ritme i punteig d'una melodia que vam sentir com a

pròpia, autòctona, que podíem situar un segle enrere i amb un pas ancestral, el del ball pla. Aquell dia àvies i avis em van abordar, amb els ulls plorosos d'emoció, per dir-me que feia trenta anys que no ballaven un ball pla, i alguns joves i més menuts van saber què era un ball pla. Vam marxar amb el cor obert cap a casa i la mirada de complicitat que només els que hi érem podíem

és que, en un cas de recuperació d'un acte que prenem com a «tradicional» (concepte que, d'altra banda, caldria analitzar bé, però això ja són figures d'un altre paner), el sol fet de recuperar-lo implica una reinterpretació, ja que per molt que el nostre objectiu sigui intentar comunicar-ne l'essència exacta del moment en què era viu, aquesta essència ha deixat d'existir, han corregut cent anys (o

FREDERIC VALLBONA

Imatges del ball pla de Sant Magí, incorporat a la representació dels Pastorets, a Santa Coloma de Queralt.

entendre. Així doncs, nosaltres també. Alhora és cert, però, que al cap de tres mesos una nova història sobre l'origen i el significat del ball pla de Sant Magí –així com l'aire del ball– es va estendre entre els assistents a l'acte i, per tant, entre «el poble». ¿Qui sap si d'aquí a cent anys el ball pla de Sant Magí tindrà deu històries més a l'esquena sobre la seva suposada ancestralitat, fruit de la imaginació de la mateixa gent del poble o dels estudiosos que, buscant buscant, es trobaran amb fonts que els oferiran rondalles inventades però que, potser, prendran per certes? La recuperació de qualsevol acte social festiu comporta aquests riscos, cal ser-ne conscients.

La música no té amo, i menys la música popular. I el que fa que un poble s'enarboreixi en sentir una tocateta, en veure –i viure– un ball propi, ho fa el poble mateix. Ara bé, hem vist que la idea de «poble» pren realitats distintes quan passem a l'esgraó de la concreció. El que està clar

cinquanta o dos-cents, només per exemple) i el pas temporal, afegit a molts altres factors, no perdona. Mai més, doncs, «recuperarem» aquella música, ball o acte en qüestió tal com ens podem imaginar que era en el seu moment de vigència. Només tenint present aquesta realitat, entendrem que hi ha diverses maneres de recuperar un ball o una música, una festa. Per tant, cenyir-nos a una sola d'aquestes possibilitats significa prendre un dels molts camins possibles, és a dir, prendre un posicionament enfront del nostre passat i, fins i tot, sens dubte, del nostre present. En certa manera, prendrem un camí o un altre segons la concepció que tinguem, conscientment o inconscient, del nostre «poble».

Només d'aquí a deu anys (o vint?, trenta?, o qui sap quants?) sabrem si el Ball pla de Sant Magí es balla a l'Aplec i com la gent se l'ha fet seu, o si el ball pla es balla en un escenari per als Pastorets o per a una altra ocasió.